

УДК: 373. 3.091:379.8

DOI: 10.31499/2307-4906.2.2019.168357

ВИДО-ТИПОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Гончарук Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

ORCID: 0000-0001-8463-7401

E-mail: olga18092006@gmail.com

У статті здійснено аналіз підходів учених до визначення видів та типів дозвіллевої діяльності. Мета статті полягає у визначенні та класифікації видів і типів організації дозвіллевої діяльності молодших школярів. Для реалізації мети використано методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення. Визначено, що науковцями види й типи дозвіллевої діяльності класифікуються неоднозначно, спостерігається взаємопідміна понять, що сповільнює пошук продуктивних шляхів вирішення досліджуваної проблеми. Враховуючи особливості дозвіллевої діяльності молодших школярів, автором здійснено спробу визначити критеріальні ознаки та класифікувати види та типи їх дозвіллевої діяльності. Види організації дозвіллевої діяльності молодших школярів класифіковано за такими критеріальними ознаками, як зміст дозвіллевої діяльності, функційне призначення, активність та рівень творчості суб'єктів дозвіллевої діяльності. Типи дозвіллевої діяльності класифіковано за ознаками: чіткість постановки цілі; рівень організації діяльності, її керованості; термін діяльності та періодичність діяльності.

Ключові слова: дозвілля, дозвіллева діяльність, молодший шкільний вік, класифікація, дозвіллева діяльність учнів початкової школи, види дозвілля, типи дозвілля, види та типи організації дозвілля молодших школярів, класифікація видів та типів організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

TYPE-SPECIFIC CHARACTERIZATION OF LEISURE-TIME ACTIVITIES OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN

Honcharuk Olha, Doctor of Sciences in Pedagogics, Associate Professor, Associate Professor in the Department of Pedagogy, Lesya Ukrainka Eastern European National University.

ORCID: 0000-0001-8463-7401

E-mail: olga18092006@gmail.com

The present article analyzes scholars' approaches in defining kinds and types of leisure-time activities. The purpose of the article is to determine and classify the kinds and types of leisure-time activities of junior pupils. To realize the purpose such research methods as analysis, synthesis and generalization have been used. It was defined, that scholars classify kinds and types of leisure-time activity ambiguously, substitution of notions can be observed, which can slow down the research of productive solutions to the analyzed problem. Taking into an account the specifics of leisure-time activity of primary schoolchildren, the author made an attempt to determine the criterion features and classify them into appropriate kinds and types. Types of leisure-time activities organization of primary schoolchildren were classified by such criteria as a content of leisure-time activities, a functional purpose, activity and creativity levels of leisure-time activity subjects. Next types of leisure-time activities were defined as follows: cognitive, educational-leisuring, cultural-leisuring, sports-leisuring (the criterion feature – content); educational, developmental, forming, communicative, entertaining,

adaptational, recreational (the criterion feature – functional purpose); active and passive (the criterion feature – level of the subject's activity); reproductive, productive, constructive, creative (the criterion feature – level of the subject's display of creativity). Types of leisure-time activities were classified by the following features: aim setting clearness, level of activity organization, its controllability; term and periodicity of the activity. Therefore, the following types of leisure-time activity were defined: purposeful and non-purposeful activities; organized, unorganized, spontaneous activities; long-lasting and short-lasting activities; systematic, periodic, occasional leisure-time activities.

Key words: *leisure, leisure-time activity, primary school age, classification, leisure-time activities of primary schoolchildren, types of leisure-time activities, kinds of leisure-time activities, kinds and types of primary schoolchildren's leisure-time activities organization, classification of kinds and types of primary schoolchildren's leisure-time activities organization.*

Реформування і розвиток освіти в Україні, запровадження Концепції нової української школи, Закону України «Про освіту», Національної доктрини розвитку освіти в Україні, Концепції національного виховання дітей та молоді в Україні передбачає підвищення вимог до виховної роботи з учнями та визначає стратегію формування творчої особистості, орієнтуючи освіту на створення такого середовища, в якому б дитина могла самореалізуватися.

Завдання школи, особливо початкової її ланки, полягає в підготовці майбутнього громадянина й працівника, який усвідомлює свою соціальну відповідальність, є суб'єктом особистісного і професійного зростання, здатний до різноманітних видів творчої діяльності. У контексті цього, важливе місце відводиться формуванню в учнів умінь раціональної організації свого вільного часу, оскільки в його умовах найбільш сприятливо проходять рекреаційно-відтворювальні процеси, які знімають інтенсивні фізичні, інтелектуальні, психічні навантаження людини.

Характерною особливістю дозвілля є те, що воно виступає джерелом самореалізації і максимальної активізації творчої діяльності особистості, є емоційно забарвленим і привносить у кожную форму занять емоційні душевні переживання. Ще В. Сухомлинський наголошував, що невміння правильно організувати дозвілля є однією з головних причин пиятики, хуліганства та інших негативних явищ, які трапляються серед молоді [11, с. 253]. Прямо не заперечуючи пропозиції відкрити більше молодіжних кафе, танцювальних майданчиків, прийняти закон про алкоголізм і, взагалі, регулювати споживання спиртних напоїв, учений висловив думку про необхідність і пріоритетність тонкої, вмілої, наполегливої виховної роботи з формування в учнів правильного ставлення до вільного часу, культури його проведення [11, с. 253]. На думку В. Сухомлинського, щоб уміло організувати дозвіллеву діяльність учнів, потрібно визначити ті її види, в яких школярі зможуть задовольнити свої внутрішні потреби і проявити себе як особистість.

Важливість дослідження процесів розвитку особистості засобами дозвіллевої діяльності доводять В. Гладиліна, Т. Гончар, О. Гончарова, О. Діба, Т. Зрелова, Ю. Клейберг, Г. Колик, С. Лаврецова, Ю. Моздокова, Л. Сайкіна, А. Фатов, С. Цюлюпа та ін. Види та типи дозвіллевої діяльності дітей вивчають В. Балахтар, О. Голік, Ю. Жданович, І. Каташинська, Н. Краснова, А. Мудрик, Т. Чергіговець та ін. Проте, у поглядах учених відсутня однозначність у визначенні видів і типів дозвіллевої діяльності школярів, що й актуалізує окреслену проблему.

Мета статті полягає у визначенні та класифікації видів і типів організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

Звернемося до аналізу видів дозвіллевої діяльності. Так, вид – (лат. species) – таксономічна категорія, що використовується для позначення підпорядкування різних груп..., що відрізняються одна від одної ступенем спорідненості [3]. Вид – більш ширше, ніж тип, поняття. Вид виявляє ступінь виразності загальних для видового ряду ознак в одиничному предметі або явищі [8].

Аналізуючи види дозвіллевої діяльності В. Балахтар [1] та І. Каташинська [6], зазначають, що вони можуть класифікуватися залежно від виконуваних функцій, що враховує істотні та специфічні риси дозвілля, потреби суспільного розвитку й практико-орієнтований характер, відповідають соціальному замовленню суспільства, потребам, бажанням та інтересам окремої особистості. Відповідно, вчені виокремлюють такі види дозвілля, а відтак і дозвіллевої діяльності: фізичне (спрямоване на зняття фізичної та розумової напруги, спортивні й рекреаційні заняття); практичне (дозволяє вільний вибір різних видів зайнятості і є найбільш поширеним серед усіх верств населення незалежно від віку і соціальної приналежності); культурне (спрямоване на інтелектуальний розвиток особистості); соціальне (поєднує міжособистісне спілкування, встановлення психологічної емоційної рівноваги) дозвілля [1].

У цьому контексті Р. Стеббінс також вважає дозвілля певним видом діяльності й поділяє його на серйозне і несерйозне (звичайне). Серйозне дозвілля – це сталі заняття аматорів або учасників громадської (само)діяльності, які захоплюють людину численними можливостями і властивою їм комплексністю [10]. На відміну від звичайного дозвілля, у процесі серйозного дозвілля людина набуває спеціальних навичок, отримує задоволення та можливість самореалізації. Несерйозне дозвілля є антиподом серйозному. На думку Р. Стеббінса, дозвілля як складова вільного часу є певним видом діяльності, ідентифікуючись з яким суб'єкт може досягати власних дозвіллевих цілей [10, с. 54–59]. У свою чергу, О. Голік виділяє культурну й антикультурну, асоціальну та злочинну дозвіллеву діяльність [4, с. 10].

У контексті нашого дослідження важливим є чітке визначення видів організації дозвіллевої діяльності молодших школярів. Адже дитина молодшого шкільного віку – не пасивний об'єкт формування, а активний суб'єкт, вона, задовольняючи свої потреби, перетворює середовище та себе в цьому процесі. Як наголошує Н. Флегонтова, життя маленької особистості має вже чіткий часовий розподіл: обов'язкова (вимушена) діяльність і вільний час, відпочинок, дозвілля. За цієї ситуації дозвілля існує і структурується саме як гра. Проте, слід зазначити, що ця проста модельна ситуація має важливу характеристику; таке об'єднання відпочинку, дозвілля і гри задаються батьками, а не дитиною [12, с. 22]. Саме тому дозвіллева діяльність є сприятливим ґрунтом для випробовування дітьми молодшого шкільного віку власних творчих потреб і можливостей. Коли вільний час дитини заповнений цікавою, пізнавальною, розвивальною діяльністю, то і в майбутньому вона стане організованою, успішною, отримуватиме задоволення від своїх досягнень.

І. Бойчев, враховуючи погляди сучасних українських науковців І. Беха, А. Богуш, Л. Кондрашової, В. Кузя, С. Литвиненко, О. Семенова, О. Сухомлинської, Т. Сущенко, Т. Черніговець та ін. зазначає, що дитяче дозвілля, яке здійснюється в емоційно-розважальному середовищі неформального спілкування, виявляє свою суть як об'єкт педагогічних зусиль різноманітних соціальних інститутів, сім'ї, школи,

культурно-дозвіллевих позашкільних закладів [2]. Воно, як поліфункціональний феномен, здебільшого виявляє свою сутність, як:

– час відновлення сил дитини, що були втрачені нею у процесі навчальної діяльності (А. Воловик, В. Воловик);

– час духовного розвитку особистості дитини, бо воно надає їй можливість вільного вибору суспільно значущих ролей, забезпечуючи умови діяльності, що сприяють доцільному використанню її безмежних можливостей (Г. Костюк, В. Сухомлинський);

– сфера життєдіяльності дитини, що реалізує принцип гармонійної репродукції всіх її морально-естетичних якостей та здібностей, які формуються за умов тренування їх у процесі відповідної (творчої, художньої, ігрової, спортивної та ін.) діяльності (В. Григор'єв);

– сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні та духовні потреби здебільшого відновлювального характеру (В. Піча);

– сукупність умов для діяльності дитини, метою якої є відпочинок, розвага, гармонійний розвиток, а також сама ця діяльність (Л. Білоножко, Т. Сущенко);

– прекрасне середовище для розвитку дружби, товарищескості, психологічної самостійності школярів, що через заняття у клубах, гуртках, а також участі в колективних іграх та забавах надає можливість виступити їм у нових соціальних позиціях і ролях, відмінних від тих, які вони виконують у навчальній діяльності (І. Єрошенков);

– умова опанування дитиною культурними цінностями, задоволення духовних потреб, оволодіння навичками й уміннями спілкування як із своїми однолітками й дорослими, так і культурно-дозвіллевої (вокально-хорове і танцювальне виконавство, гра на музичних інструментах, фольклор, декоративно-ужиткові види творчості тощо) діяльності (Т. Черніговець) [10].

На думку Н. Краснової, дозвілля дитини – міст у великий світ, який забезпечує додаткову освіту, розвиток, самовиховання. Він пронизаний, переповнений способами життя. Суть дозвілля – підтримати дитину як людину і діяча. Тому вчена ще раз підкреслює, що дозвіллева діяльність відрізняється абсолютною добровільністю, вона спирається на принцип задоволення, на плотську основу приємних відчуттів, переживань, думок, задовольняє особисті інтереси і домагання дітей. Закон дозвіллевої діяльності – сублімація, тобто процес перетворення і перемикання енергії ефективних (душевних, пристрасних, емоційних) потягів, хвилювань на меті соціальної діяльності і культурної творчості. Необхідно спокійно і терпляче відноситися до «первинних» пристрасей дітей і поступово переводити їх у русло соціально значущих. Дітям властиво все випробувати: збирання, колекціонування, спорт, світ музики, читання книг, туризм, технічна творчість [7]. Саме Н. Краснова, говорячи про дозвілля дітей, зазначає, що воно може бути пасивним (глядацьким, слухацьким) і активним (діяльним), організованим (педагогічно доцільно використовуваний вільний час) і стихійним (спонтанно протікаючий процес використання вільного часу); контрольованим і неконтрольованим; колективним і індивідуальним, наслідувальним і творчим; випереджувальним (перспективна дослідницька діяльність) і нормативним (моделі дозвілля, що традиційно склалися) [7].

У відповідності до рівня активного включення школяра у дозвіллеву діяльність Ю. Жданович виділяє види дозвілля, а відтак і дозвіллевої діяльності: освітньо- та культурно-дозвіллеву діяльність. На думку вченої, сутність вказаних понять залежить від змістовної насиченості самої дозвіллевої діяльності. Як зазначає науковець, освітньо-дозвіллева діяльність спрямована на створення соціально значущих знань і цінностей дитини, розвиток творчого потенціалу, інтелектуального збагачення, усвідомлення себе як особистості. А культурно-дозвіллева діяльність має на меті, перш за все, художньо-естетичний розвиток особистості. Кожен із вказаних видів дозвіллевої діяльності має визначені функції (комунікативна, когнітивна, креативна, рекреаційна, духовна та інформаційно-освітня, соціально-педагогічна, творчо-розвивальна, рекреаційно-розважальна) [5].

Таким чином, проведений аналіз засвідчив неоднозначність підходів учених до визначення видів дозвілля й дозвіллевої діяльності особистості загалом та дитячого дозвілля зокрема. На нашу думку, така нечіткість виокремлення видів дозвіллевої діяльності унеможливорює продуктивне вирішення цієї проблеми. З огляду на це, для класифікації видів організації дозвіллевої діяльності дітей молодшого шкільного віку нами обрано наступні критеріальні ознаки: зміст дозвіллевої діяльності, функційне призначення, активність та рівень творчості її суб'єктів (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація видів організації дозвіллевої діяльності молодших школярів

Отже, види організації дозвіллевої діяльності молодших школярів (рис. 1) нами класифіковано на:

- пізнавальну, освітньо-дозвіллеву, культурно-дозвіллеву, спортивно-дозвіллеву (критеріальна ознака – зміст);
- виховну, розвивальну, формувальну, комунікативну, розважальну, адаптаційну, рекреаційну (критеріальна ознака – функційне призначення);
- активну й пасивну (критеріальна ознака – рівень активності суб'єктів);
- репродуктивна, продуктивна, конструктивна, творча (критеріальна ознака – рівень прояву творчості суб'єктів).

У контексті дозвіллевої діяльності вчені визначають і типи дозвілля/дозвіллевої

діяльності. Варто зазначити, що поняття «тип» означає визначник, за яким можна описати певну річ, явище або істоту; форма, вид певних явищ [3].

Характеризуючи типи дозвілля, а відтак і дозвіллевої діяльності, як діяльнісного прояву дозвілля, Б. Гюнтер і Н. Гюнтер, залежно від рівня активності особистості виділяють чисте дозвілля, яке характеризується високим рівнем свободи і задоволення (зазвичай це творча діяльність; нецілеспрямоване – характеризується свободою, але низькою активністю особистості; інституційне – пов'язане з соціальними ролями (сім'я, робота, релігія)) і відчужене дозвілля, якому притаманний низький рівень свободи вибору, можливостей і задоволення [9].

Досліджуючи типи дозвілля, Ю. Жданович у відповідності до рівня активного включення школяра у дозвіллеву діяльність, виділяє: пасивне, розважальне, пізнавальне, оздоровче, творче. Пасивне дозвілля, на думку вченої, – це відновлення життєвих сил, душевної рівноваги; споживання творчих зусиль та надбань інших людей (відпочинок, споглядання та естетичне милування природою, довколишнім світом). Розважальне дозвілля – це дозвіллева діяльність, спрямована на емоційне задоволення, психічну розрядку; при цьому учні долучаються до елементарних культурних цінностей (ігри, танці, зустрічі з друзями, легке читання). Пізнавальне дозвілля визначає зусилля школяра в час дозвілля, спрямовані на здобуття знань, розвиток мислення, пам'яті, уяви, задоволення пізнавальних потреб, формування художнього смаку, культури (читання пізнавальної літератури, розв'язування кросвордів, ребусів, творчих завдань тощо, відвідування історичних, краєзнавчих, художніх музеїв тощо). Оздоровче дозвілля передбачає фізичний розвиток, оздоровлення, формування фізичної культури та здорового способу життя (різні види фізичних вправ, ходьба, біг, мандрівки тощо, заняття в різних спортивних секціях або самостійне заняття спортом). Творче дозвілля – це самодіяльна творчість, винахідництво, емоційно захоплююча активність, під час якої особистість активно долучається до творення матеріальних та художніх цінностей (різні види захоплень, художня творчість, декоративно-ужиткове мистецтво, конструювання, моделювання тощо) [5, с. 116].

У свою чергу, І. Сидор на основі аналізу наукових підходів зарубіжних (Дж. Неш, Т. Кендо, Д. Бішоп та ін.) і вітчизняних (В. Піча, А. Воловик, В. Воловик, І. Петрова та ін.) дослідників з'ясовує, що дозвіллевій діяльності притаманна різноманітність структурних та функціональних характеристик, сукупність яких формує тип дозвіллевої діяльності: освітній, творчий, активний, інтелектуальний, пасивний, розважальний, розвивальний, спортивний, суспільно-політичний, конструктивний, компенсаторний, моральний, асоціальний тощо [9].

Аналізуючи погляди вчених (А. Воловик, В. Воловик, Б. Гюнтер, Н. Гюнтера, І. Сидор) щодо визначення типів дозвіллевої діяльності, ми прийшли до висновку, що вчені неоднозначно підходять до розкриття цього поняття, виділяючи такі типи дозвіллевої діяльності:

- чисту, нецілеспрямовану, інституційну, відчужену (Б. Гюнтер, Н. Гюнтер);
- пасивну, розважальну, пізнавальну, оздоровчу, творчу (Ю. Жданович);
- освітню, творчу, активну, інтелектуальну, пасивну, розважальну, розвивальну, спортивну, суспільно-політичну, конструктивну, компенсаторну, моральну, асоціальну (І. Сидор).

Як засвідчує аналіз, одні й ті ж типи дозвіллевої діяльності вчені класифікують

за різними класифікаційними ознаками та спостерігається підміна видів і типів дозвіллевої діяльності.

Тому, вважаємо за доречне для визначення типів організації дозвіллевої діяльності учнів початкової школи взяти такі критерії, як: чіткість постановки цілі; рівень організації діяльності, її керованості; термін діяльності та періодичність діяльності (рис. 2).

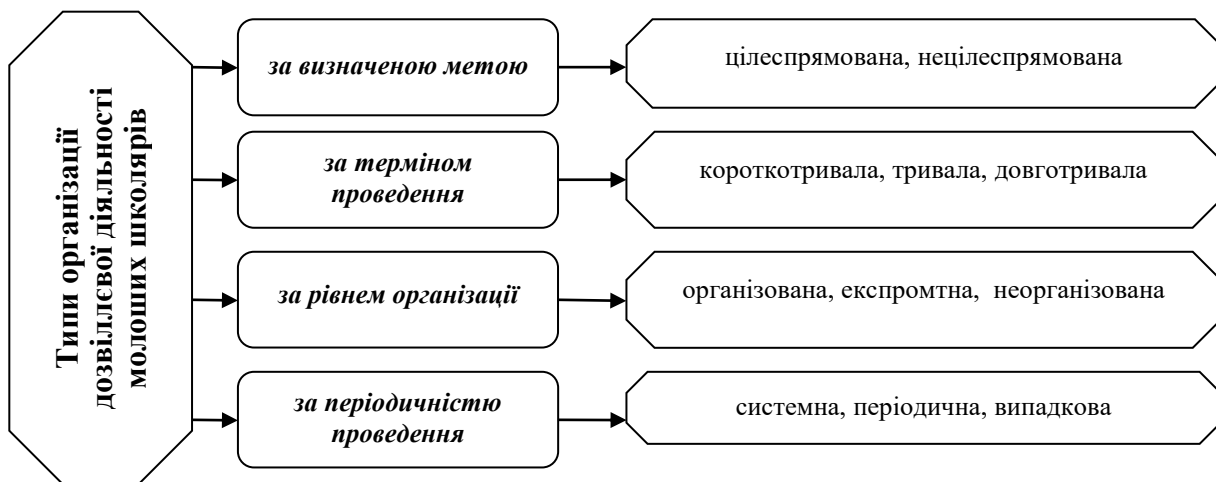

Рис. 2. Типи організації дозвіллевої діяльності молодших школярів

Отже, до типів організації дозвіллевої діяльності молодших школярів нами віднесено: цілеспрямована та нецілеспрямована; організована, неорганізована, стихійна; довготривала, тривала й короткотривала; системна, періодична, випадкова дозвіллева діяльність молодших школярів.

Таким чином, проведений аналіз засвідчив неоднозначність підходів вчених до визначення видів і типів дозвіллевої діяльності, спостерігається підміна визначених понять та нечіткість їх класифікації. Враховуючи особливості дозвіллевої діяльності молодших школярів, автором здійснено спробу визначити критеріальні ознаки та класифікувати види й типи їх дозвіллевої діяльності. До видів дозвіллевої діяльності віднесено пізнавальну, освітньо-дозвілєву, культурно-дозвілєву, спортивно-дозвілєву (критеріальна ознака – зміст); виховну, розвивальну, формувальну, комунікативну, розважальну, адаптаційну, рекреаційну (критеріальна ознака – функційне призначення); активну й пасивну (критеріальна ознака – рівень активності суб'єктів); репродуктивна, продуктивна, конструктивна, творча (критеріальна ознака – рівень прояву творчості суб'єктів). Серед типів дозвіллевої діяльності за визначеними критеріями виокремлено: цілеспрямовану та нецілеспрямовану (за чіткістю постановки мети); організовану, неорганізовану, стихійну (за рівнем організації діяльності, її керованості); довготривалу, тривалу й короткотривалу (за терміном проведення); системну, періодичну, випадкову (за періодичністю) дозвілєву діяльність.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд проблеми. Подальшого вивчення потребують питання визначення форм та методів організації дозвіллевої діяльності молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балахтар В. Використання досвіду організації дозвілля дітей та підлітків в сучасних умовах. *Педагогіка та психологія*. Чернівці, 2009. Вип. 465. С. 11–16.
2. Бойчев І. І. Підготовка майбутнього вчителя до організації культурно-дозвілдової діяльності учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 23 с.
3. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
4. Голік О. Організаційно-управлінський аспект позакласної дозвілдової діяльності старшокласників: монографія. Донецьк, 2008. 168 с.
5. Жданович Ю. М. Соціально-педагогічна підтримка дітей вимушених переселенців як наукова проблема. електрон. наук. фахове вид. *Інноватика у вихованні*. 2016. Вип. 3. С. 114–122.
6. Каташинська І. В. Шляхи оптимізації освітніх послуг в умовах сучасного дозвілля. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. *Педагогічні та рекреаційні технології в сучасній індустрії дозвілля*. Київ, 2004. С. 18–22.
7. Краснова Н. П. Технології організації дозвілля у соціально-педагогічній роботі. URL: http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Pedagogica/6_145632.doc.htm (дата звернення: 15.11.2018).
8. Моя освіта. Київ, 2018. URL: moyaosvita.com.ua/osvita-2/chim-vidriznyuayetsya-tip-vid-vidu (дата звернення: 19.11.2018).
9. Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвілдової діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Тернопіль, 2010. 21 с.
10. Стеббинс Р. Л. Свободное время: к оптимальному стилю досуга. *Социс*. 2000. № 7. С. 54–66.
11. Сухомлинський В. О. Народний учитель. Київ, 1977. Т. 5. С. 239–255.
12. Флегонтова Н. М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів: навч.-метод. посіб. Київ, 2007. 144 с.

REFERENCES

1. Balakhtar V. (2009). Vykorystannia dosvidu orhanizatsii dozvillia ditei ta pidlitkiv v suchasnykh umovakh. [The use of experience in organizing leisure activities for children and adolescents in modern conditions]. *Pedahohika ta psykholohiia-Pedagogy and psychology, issue 465, 11–16* [in Ukrainian].
2. Boichev, I. I. (2005). Pidhotovka maibutnoho vchytelia do orhanizatsii kulturno-dozvillievoi diialnosti uchniv. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].
3. Vikipediia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> [in Ukrainian].
4. Holik O. (2008). Orhanizatsiino-upravlinskyi aspekt pozaklasnoi dozvillievoi diialnosti starshoklasnykiv. Donetsk: Espada [in Ukrainian].
5. Zhdanovych, Yu. M. (2016). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei vymushenykh pereselentsiv yak naukova problema. *Innovatyka u vykhovanni. Innovation in upbringing, issue 3*. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19\(1\)21](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19(1)21) [in Ukrainian].
6. Katashynska, I. V. (2004). Shliakhy optymizatsii osvitych posluh v umovakh suchasnoho dozvillia. *Pedahohichni ta rekreatsini tekhnologii v suchasniy industrii dozvillia*. Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv, 18–22 [in Ukrainian].
7. Krasnova, N. P. (2018). Tekhnologii orhanizatsii dozvillia u sotsialno-pedahohichniy roboti. URL: http://www.rusnauka.com/29_SSN_2013/Pedagogica/6_145632.doc.htm [in Ukrainian].
8. Moia osvita. URL: moyaosvita.com.ua/osvita-2/chim-vidriznyuayetsya-tip-vid-vidu [in Ukrainian].
9. Sydor, I. P. (2010). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy dozvillievoi diialnosti studentiv u pedahohichnykh koledzhakh Velykoi Brytanii. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
10. Stebbins, R. L. (2000). Svobodnoe vremya: k optimalnomu stilyu dosuga. *Sotsis, 7, 54–66* [in Russian].
11. Sukhomlynskyi V. O. (1977). Narodnyi uchyitel. (vol. 5). Kyiv: [in Ukrainian].
12. Flehontova, N. M. (2007). Pedahohichna orhanizatsiia kulturnoho dozvillia shkolyariv. Kyiv, 2007 [in Ukrainian].